
KİTAP TANITIMI: GAYBA İNANANLARLA İNANMAYANLARI AYIRAN SÖZ (EL-KAVLU'L-FASL)¹

Arş. Gör. Emrullah BOLAT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

Hadis Anabilim Dalı

ebolat@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7657-4460>

Atıf Gösterme: BOLAT, Emrullah, (2019), Gayba İnananlarla İnanmayanları Ayıran Söz (El-Kavlu'l-Fasl), *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, 2019 (4), xx-xx.

KİTABIN YAZIM SERÜVENİ

Osmanlı Şeyhu'l-İslâm'ı Mustafa Sabri Efendi'nin (1869-1954) bu eseri dilimize Doç. Dr. Abdülkerim Seber tarafından 2018 yılında tercüme edilmiştir. İlgili bölümünün tanıtımına geçmeden önce kitabın yazılma gerekçesi ve ilk baskısıyla ilgili bazı hususları hatırlatmak yerinde olacaktır.

Mısırlı düşünür Muhammed Hüseyin Heykel (1888-1956) "Hayâtu Muhammed" isimli eserini kaleme aldığında, Mısır'da büyük ilgi görmüştür. Ezher ulemasından bazıları Mustafa Sabri'ye gelmiş, kitapta Hz. Peygamber'in mucizelerinin inkâr edildiği, hadis ve siyer kitaplarına, ravi ve müellifleri sebebiyle eleştiriler yöneltildiği, eleştirilerin dayanak noktasının müsteşriklerin konuyla ilgili görüşleri olduğu, ayrıca Mustafa el-Merâgî'nin (1881-1945) esere onu öven bir takriz yazmasını hoş görmediklerini ifade ederek Mustafa Sabri'den esere bir reddiye yazmasını istemişlerdir. Mustafa Sabri eserle ilgili çalışmalara başladığı esnada Ezher şeyhi Mahmûd Şeltût (1893-1963) er-Risale dergisinde Hz. İsâ'nın nüzûlünü inkâr eden bir ya da iki makale yayınlamıştır. Mustafa Sabri bu makaleye reddiye olsun diye bir makale yazarak yayınlanmak üzere es-Sekâfe dergisine göndermiş ancak dergi makaleyi yayınlamamıştır. Bunun üzerine Mustafa Sabri 'hakkı söylemekten çekinerek susan kimse dilsiz şeytandır'

¹ Gayba İnananlarla İnanmayanları Ayıran Söz (el-Kavlu'l-Fasl Beynellezîne Yu'minûne Bi'l-Gaybi Vellezîne Lâ Yu'minûn), Mustafa Sabri, Trc. Doç. Dr. Abdülkerim SEBER (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı), Tibyan Yayıncılık, İzmir 2018.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-sabri-efendi>

diyerek hacimli kitabı Mevkıfu'l-Akl'ı yazmaya başlamıştır. Bu eserin üçüncü babı olarak düşündüğü Nübüvvet ve Mucizelerle ilgili kısmı ise –aciliyetinden dolayı- müstakil olarak basmak üzere yayınevine göndermiştir.² Mustafa Sabri'nin yaşlılığı sebebiyle yazısı okunaklı olmadığından yayınevi eseri yayınlamak istememiş, bunun üzerine Ali Ulvi Kurucu (1922-2002) eseri kendi hattıyla tekrar yazarak yayınevine teslim etmiştir. Kitap basımının maddi külfetinin bir kısmı Hasan el-Bennâ'nın desteği (1906-1949) bir kısmı da gazeteye ilan verilerek destekçi aranmak suretiyle çözülmüştür. Hasan el-Bennâ kitabın ismi için “İki İmanın Arasını Kesin Bir Şekilde Ayıran Söz: Gaybe İnananların İmanıyla Gayba İnanmayanların İmanı” teklifinde bulunmuşsa da Mustafa Sabri, mucizeleri ve gaybı inkâr eden kişinin iman etmiş sayılmayacağını düşünerek iman sıfatını onlara vermeyi doğru bulmayarak, eserini “el-Kavlu'l-Fasl Beynellezîne Yu'minûne bi'l-Gaybi Vellezîne lâ Yu'minûn (Gaybe İnananlarla İnanmayanları Ayıran Söz” şeklinde isimlendirmiştir.³

TERCÜMEYE TEKNİK İTİRAZLAR

Girişte eserin mütercimi ve yayın evi hakkında kısa bilgiler verilmişti. Tercüme edilen bu esere yönelik bazı teknik eleştirilerin, hem ilgili kitabın mütercim ve yayınevini, hem de tanıtımımızı okuyan okurların muhtemel çalışmalarını olumlu anlamda destekleyeceğini ummaktayız. Öncelikle kitabın kapak renklendirmesinin eserin muhteva ağırlığına uygun düşmediğini söylememiz gerekmektedir. Ekte görüleceği üzere kapak beş ana ve çeşitli ara renklerden oluşan zeminle aşırı derecede renklendirilmiş, kitabın muhtevasıyla ilgisini kurmanın zor olduğu rahatsız edici bir tercih kitaba uygulanmıştır.⁴ Kapakta yer alan yazıların punto ve sitillerinde de gözü rahatsız edici tercihler dikkat çekmektedir. Kitabın asıl ismi olan “el-Kavlu'l-Fasl” büyük puntolarla, tercümesi ise daha küçük puntuyla alt satıra eklenebilirdi. Mütercimin isminin kitabın sırtında yer almasındansa müellif Mustafa Sabri'nin isminin olması

² Tanıtımını yaptığımız eserin takriz kısmına bkz. s. xi.

³ Muferrih b. Süleyman el-Kavsî, eş-Şeyh Mustafa Sabri ve Mevkıfuhu mine'l-Fikri'l-Vâfid, Riyad 1997, s. 669-671.

⁴ Eserin kapağı Ek - I de sunulmuştur.

daha uygun olacaktır.⁵ Esere online satış yapan kitap mağazalarından ulaşılamaması da bir başka sorundur. Mütercim veya yayınevi tarafından bu sorun da giderilmelidir.⁶

KİTABIN BÖLÜMLERİ

Mütercimin takrizi, Mustafa Sabri'nin kısaca hayatı, eserleri ve mukaddimeyle başlayan kitap giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm “İsbât-ı Vacip”, ikinci bölüm “Heykel Paşa'nın Tenkidi”, üçüncü bölüm “Mucizeler ve Nübüvvet İle Alakalı Görüşlerin Tenkidi”, dördüncü bölüm “Muhtelif Meseleler”e dair konuları kapsamaktadır. Eserde genel itibariyle kelimeler ilmine dahil olmuş konular tartışılmakta, eserin yazım serüveninde de değinildiği üzere muhtelif şahısların konuyla ilgili görüşleri ve bu görüşlere yönelik itirazlar yer almaktadır. Ayrıca her bir ana bölüm kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmaktadır.

“İsbatı Vacip” bölümü Uluhiyyet ve Nübüvvet olmak üzere iki alt başlığa, bu alta başlıklarda ilki başlık “Allah'ın Varlığının İspatı”, “Filozofların Uluhiyyet Hakkındaki Görüşleri”, “Mucizelerin Mümkün Olup Olmadığı” olmak üzere üç alt başlığa, ikinci başlık ise “Peygamberliğin Hak Olduğunun İspatı” ve “Sünnetin Sıhhati Hakkındaki Şüphelerin Gereksizliği” olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır.

“Heykel Paşa'nın Tenkidi”ne ayrılan ikinci bölüm ise şu yedi alt başlığa ayrılmıştır: “Sadece Kur'ân'a Dayalı Bir Kitap Telif Etmekten Kaçınmaktır”, “Sünnete zarar Vermekten Kaçınmaktır”, “Mucizevi Rivayetleri Hz. Peygamber'in Hayatından Ayıklamamaktır”, “Mucizeleri Aklî, Kevni ve Hissi Olarak Ayırmamaktır”, “Müsteşriklerin Peşini Bırakmaktır”, “Mucizelerin Peygamberlere Has Harikalar Olduğunu Bilmektir”, “Peygamberlerin Mucizelerinin Kur'ân İle Sabit Olduğunu Bilmektir”.

Üçüncü bölüm olan “Mucizeler Ve Nübüvvet İle Alakalı Görüşlerin Tenkidi” şu dört alt başlıktan oluşmaktadır: “Reşit Rıza'nın Mucizelerle Alakalı Görüşlerinin Tenkidi”, “Zeki Mübarek'in Nübüvvetle Alakalı Görüşlerinin Tenkidi”, “Peygamberliğin Kazanılan Bir Makam Olmadığı”, “İslam Ebedi Avam Dinidir Adlı Eserin Tenkidi”, “Heykel Paşa'nın Nübüvvetle Alakalı Sözlerinin Tenkidi.”

⁵ Kitabın sırt fotoğrafı Ek - II de sunulmuştur.

⁶Mustafa Sabri'nin aynı eseri “Gaybın Önünde – el-Kavlu'l-Fasl” ismiyle Muhammet Uysal tarafından tercüme edilerek 2019 yılı Mart ayında Ketebe yayınlarından yayınlanmıştır.<https://www.kitapyurdu.com/kitap/gaybin-onunde/498587.html>

Son olarak dördüncü bölümde “Muhtelif Meseleler” başlığı altında şu konulara değinilmiştir: “Hz. Peygamber’in Kur’ân Dışında Mucizesi Bulunmadığı İddiası”, “Ay’ın İkiye Yarılması”, “Hz. İsa’nın Yeryüzüne İnmesi”, “Mucizelerin İnkârında Müsteşriklerin Tesiri”, “Müsteşriklerin Mucize Taleplerinin Geri Çevrildiğine Delalet Ettiği Zannedilen Ayetler”, “İsra ve Miraç Hadisesi” ve “Öldükten Sonra Dirilme”.

Biz bu tanıtımımızda, çalışma alanımızın hadis ilimleri olması dolayısıyla “İsbât-ı Vacip” başlıklı birinci bölümün, ikinci ana başlığı “Nübüvvet” ile ilgili kısmın değerlendirmesini gerçekleştireceğiz. “Nübüvvet” başlığı altında yer alan “Peygamberliğin Hak Olduğunun İspatı” alt başlığı, doğrudan kelamın konusu olduğundan yazımıza dâhil edilmemiştir. Şimdi tanıtımımıza asıl mevzu olan “Sünnetin Sıhhati Hakkındaki Şüphelerin Gereksizliği” alt başlığı ve onunda altında yer alan diğer alt başlıklar hakkında bilgi verelim.

Hadis ve siyer kitaplarının sıhhati, Mısır maarif bakanı Heykel Paşa tarafından mucizevi rivayetler mevzu bahis edilerek tenkide tabi tutulmuştur. Mustafa sabri’ye göre amaç aslında mucizeleri bildiren rivayetleri ilmi metodlara dayanmaksızın iptal etmektir. (s. 77) Bu tenkidin gerekçeleri sadedinde şu hususlar ileri sürülmüştür: a) harika cinsinden (mucize) olayları nakleden haberler aslı araştırılmaksızın eserlere dâhil edilmiştir, b) bu tür haberler ravilerin zamanlarında meydana gelmemiş, bizzat şahit olunmayan halleri bildirdiğinden, anlatılarda ilave ve eksiltmeler yapılmıştır, c) mucizeleri bildiren rivayetlerin yer aldığı eserler muhteva itibariyle dönemsel olarak farklılıklar arz etmektedir. Örneğin İbn Hişâm’ın Siret’inde yer alan rivayetler Ebu’l-Fidâ’nın eserinde çoğunlukla yoktur, ayrıca Kadı İyâz’ın Şifâ’sında yer alan rivayetler de İbn Hişâm’ın eserinde yoktur, d) sonraki döneme ait bu eserlerde yer alan ilgili rivayetler akla daha az yatkındır, e) eser yazarlarının bir kısmı ilgili rivayetleri eserinde naklederken diğer bir kısmı bunları zayıf bularak eserlerine almamışlardır, f) Hz. Peygamber’in vefatından sonra yazılan bu eserlerin en eskisi yüz veya daha fazla sene sonra veya İslam toplumunda meydana gelen siyasi propagandaların ortaya çıkmasından sonra yazılmış, dolayısıyla propagandaların tesiriyle ihtilafli rivayetler her yere yayılarak çoğalmıştır, g) Buhârî’nin altı yüzbin hadisten kendi seçtiği dört bin hadisin dışında kalanları sahih değildir, benzer durum Ebû Dâvud’un süneni için de geçerlidir. Çünkü onlar bu kadar hadisten sahih olanları seçmiş, olamayanları bırakmışlardır.

Heykel Paşa gerekçeleri bu şekilde zikredilen tenkitlerini şu önerilerle nihayete erdirmektedir: a) Tarih kitaplarının tamamı yeniden gözden geçirilmelidir, b) üzerinde ittifak ya da ihtilaf edilsin, tüm rivayetler ilmi ölçüler dikkate alarak araştırmacılar tarafından tekrar

ele alınsın, c) bu ölçüler çerçevesince ele alınan rivayetlerden sıhhatleri hakkında olumlu neticeye varılanlar kabul edilirken, diğerlerinin (sıhhatli olmadıkları, kabul edilmemeleri yönündeki) durumları ortaya konulsun. (s. 68-70) Heykel Paşa'nın konuyla ilgili görüşleri özetle bu şekildedir.

Mustafa Sabri, Heykel Paşa'nın hadis eserleri üzerinden yürüttüğü tenkidlerin gerekçelerini makul bulmadığı için kabul etmemektedir. Heykel'in de ifadelerinde sıkça yer alan tenkid kelimesinin bilfiil tatbiki dayanmayan, keyfi bir söylem olduğu, buna karşın hadis ravileri üzerinde uygulanan cerh-tadil metodlarının uzmanları tarafından sözden öte bilfiil icra edildiğine işaret etmektedir.⁷ Heykel'in hadislerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğiyle ilgi önerisine karşı Mustafa Sabri, rivayet asrında yaşamış alimlerin, o asrın meselesi olan hadis rivayetini, hadisler üzerinde yaptıkları çabanın, detaylarına girmeksizin, o şartlarda yapılabilecek en iyi çalışma olduğu teziyle temellendirmektedir. Kendisinden önce İslam alimlerinin gerçekleştirmiş olduğu çalışmaları yetersiz gören Heykel'i, müslüman alimlere güvenmemek, bunun yerine batılılara ve onların kitaplarında verdikleri sonraki asırlara ait bilgilere göre araştırma yapmayı istemesinden dolayı eleştirmektedir. Ayrıca bu vazifeyi yapacak fertlerin yahut milletlerin en doğru yöntemi bulmuş oldukları kesin olmamakla birlikte, araştırmacılar inceledikleri dine karşı da ön yargı ve kabullere sahiptirler. (s. 73-74)

Mucizelerle ilgili rivayetleri toptan reddetme meselesinin Heykel'in asıl varmak istediği nokta olduğunu girişte söylemiştik.(s. 97)⁸ Hz. Peygamber'in Kur'an'dan başka mucizesi olmadığı yönünde ön kabulle⁹ bütün mucize bildiren rivayetlerin reddi, beraberinde bütün hadislerin inkarına kadar uzanmıştır. (s. 98) Bu durum tamamen soyut iddialarla inkar da değildir. "Akıllarına uyanları almak, uymayanları terk etmek" (s. 98) şeklinde tezahür eden

⁷ Nakledilen metinlerin, işitildikleri şekilde aktarılıp aktarılmadıklarını ortaya koymaya yarayan hadis ilimlerinin alt kolları hadis usulü eserlerinde konu edilmiştir. Bu ilimlerden 65'inin bir arada zikri için bkz. İbnu's-Salâh, Ulûmu'l-Hadîs, s. 7-9. Dâru'l-Fikr, Şam 1984. Cerh-tadil konulu müstakil eserlerde de rivayetler üzerinden problemler uygulamalı olarak tartışılmıştır.

⁸ Konuyla ilgili olarak Mustafa Sabri'nin şu ifadeleri kayda değerdir: "Kur'ân'ın, mucizelerin en büyüğü olduğunda şüphe yoktur. Ancak bunun Hz. Peygamber'in Kur'ân'dan başka mucizesinin bulunmadığı tezine mesnet yapılması doğru değildir. Bütün hadis ve siyer kitaplarını yazanlar yalancı değildir. Gerçek yalancı, Hz. Peygamber'den önceki peygamberlere ait mucizeleri tevil eden kimselerin söyledikleridir. Gerçek yalancı ise, Rasûlullah'a teville ve taklide müsait sahte mucizeler isnat eden ve onun gerçek mucizelerini inkâr edenlerdir. Esas yalancı, Allah'a ve Peygamber'ine iftira etmeyi kendilerine dava olarak görenlerdir" s. 123

⁹ Bölümün sonunda Mustafa Sabri onunla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "savunduğu fikirleri gerçekleştirmek için her şeyi kendisine mübah görmüş, doğruyu yanlış birbirinden ayırmamıştır" s. 136.

yaklaşım Heykel tarafından rivayetler kullanılarak da delillendirilmeye çalışılmıştır. Rivayetlerin Kur’ân’a arzını tavsiye eden rivayet üzerinden yürütülmek istenen bu çaba, Mustafa Sabri tarafından tenkide uğramıştır. (s.107) İlgili rivayet üzerinden getirilen eleştiri iki yönlüdür. Öncelikle rivayet uydurma bir rivayettir. Delil olarak kullanılmaya elverişli değildir. İkinci olarak sahih hadislerin uydurma olduğunu ifade etmekten çekinmeyen Heykel’in hadis ilmi kriterlerine göre uydurma olduğu sabit olan bir rivayete dayanmasıdır.¹⁰ Bu bir çelişkidir ve Heykel’in sağlam gerekçelere dayanmaksızın rivayetleri işine geldiği gibi kullanmış olmasıyla izah edilmelidir. (s. 107) İbn Abdilber’in Câmi’u-Beyâni’l- İlm’de rivayetle ilgili yorumları dikkate şayan olduğu için burada hatırlanmalıdır: Tebeu’t-Tâbîn’in tanınmış hadis ve fıkıh alimi Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813-14) bu rivayetin Zındıklar ve Hariciler tarafından uydurulduğunu söylemiştir. Rivayetin kendisi Kur’ân’a arz edilince Kur’ân’a uygun olmadığı görülmektedir. Çünkü Kur’ân’da hadislerin Kur’ân’a arzına dair bir ayet yoktur. Aksine Hz. Peygamber’in emrine itaat, nehyettiklerinden sakınma ve O’na muhalefetten sakındırmaya dair ayetler vardır.¹¹ Rivayetlerin Kur’ân’a arzından başka, kainat kanunlarına uygunluk da Heykel tarafından aranan bir başka şarttır. (s. 117) Kur’ân’da Hz. Peygamber’e ait kainat kanunlarına muhalif harikulade mucize cinsinden bir şey varit olmamıştır. (s. 120) Varit olsaydı Allah bunu mutlaka zikrederdi. (s. 124)¹² Geçmiş peygamberlerin mucizelerini zımnen

¹⁰ Rivayetle ilgili görüşler için bkz. Çakın, Kâmil, Hadis’in Kur’an’a Arzı Meselesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, cilt: XXXIV, s. 237-262

¹¹İbn Abdilber, Câmi’u Beyâni’l-İlmi ve Fadlih, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2013, s. 432.

¹² Bugün de geçerliliği tartışmalı bu ve benzeri görüşler dile getirilmektedir. Önceki peygamberlere ait mucize türünden haberler, ayette açıkça yer almış olsalar bile, çeşitli tevillere tabi tutulmak suretiyle normal olaylar derecesine indirilmektedir. Prof. Dr. Mehmet Okuyan’ın Hz. İbrahim’in parçaladığı kuşlarla ilgili yorumu bu açıdan iyi bir örnektir. Okuyan, Bakara Suresi 260. Ayette geçen kuşların Hz. İbrahim tarafından parçalanması ve sonrasında tekrar canlanarak Hz. İbrahim’e geri gelmeleri olayını ayette geçen Fesurhune kelimesine kesme değil alıştırma anlamı, Ye’tineke sa’yâ kelime terkiibini de kuşlar koşamayacağı için, kelime koşmak manasına gelse de bunu uçmak olarak anlamak gerektiği şeklinde yorumlamaktadır. Böylelikle olayın mucizeliği kalmayacaktır. Oysa bu ayet, öncesinde yer alan 259. ayetle birlikte düşünüldüğünde Okuyan’ın yorumladığı şekle oldukça uzak görünmektedir. Tefsirlerde ismi Üzeyr olarak anılan, Kur’ân da ismi açıkça zikredilmeyen kişinin Hz. İbrahim’in dile getirdiği türden ölümlerin nasıl diriltileceğiyle ilgili bir düşünce aklına gelmiş, o kişi ayette yer alan açık ifadelerle “yüz yıl” uyur vaziyette bırakılmıştır. Ardından tekrar uyandırılarak çürüyen yiyeceklerine ve binek olarak kullandığı eşeğine bakması istenmiş, bunlar tekrar canlandırılmak suretiyle sorusuna cevap verilmiştir. Böyle bir ayetin ardından, Hz. İbrahim’in olayını anlatan ayeti Okuyan’ın yorumladığı şekliyle anlamak, ayetleri bağlamından koparmak olacaktır. Ayrıca Okuyan’ın dediği şekilde ayet yorumlanmış olsa, Üzeyr ve İbrahim’in yeniden dirilişe ilgili soruları da anlamsız, cevabı verilmemiş sorular olarak kalacaktır. Kuşları kendine alıştırıldıktan sonra salarak geri gelmelerini beklemenin, soru soranı iknası bir yana yeniden dirilişe örnek olmakla

kabul etmekle beraber son Peygamber'in mucizesinin, benzeri getirilmekten aciz kılınan Kur'ân mucizesi olduğunu söylemektedir. (s. 121) Oysa geçmiş Peygamberlere verilen mucizeleri kabul eden Heykel, bizim Peygamberimize verilen mucizeleri görmezden gelmekte ve bununla ilgili rivayetler yoluyla gelen bilgileri inkara kalkışmaktadır. Eğer mucizler olsa Kur'ân da geçmeliydi, diyen Heykel, olmuş her olayın Kur'ân da geçmiş olmasını bekleyerek hata etmektedir. Oysa hayatı hakkında sadece Kur'ân'a bakılacak olsa, Hz. Muhammed, tüm şöhretine rağmen hakkındaki bilginin yetersizliğiyle malul bir peygamber olurdu. Çünkü Kur'ân onun hayatı hakkında yeterli bilgi vermemektedir. Hz. Peygamber'in dindeki konumu ve ona itaatle ilgili ayetler gözardı edilmemiş olsaydı böyle hatalı bir yola girerek hadisleri toptan reddetme durumuna düşülmezdi. (s. 122)¹³

Akla uygunluk ilkesi olarak ifade edebileceğimiz ikinci görüş de Heykel'in tercih ettiği bir yöntemdir. Oysa nakli ilimler öncelikle o ilmin kriterlerine göre değerlendirilmeli, nakledenlerin rivayeti kabul açısından durumları incelenmelidir. Rivayetin sahibine nispetinin sıhhati ortaya konulduktan sonra problem görülmeyeceği, görülecekse de bunun üstesinden, eczacılara nispetle doktorun durumu ne ise, fukaha ve müctedin uzmanlık alanına havale edilmiş olacaktır. Metni anlama/anlamlandırma, ondan hükümler çıkarma görevini üstlenmiş müctehidler, varsa problemleri yerli yerince çözeceklerdir. Hadisleri akla uygun gelmiyor diye reddetmek, aklın kemalini iddia etmektir. Oysa bir akla makul gelmeyen, izahı mümkün olmayan mesele diğer bir akla makul gelip, izahı mümkün olabilir. Bu duruma işaret niteliğinde –rivayetlerin sonraki nesillere aktarılması, böylelikle daha iyi anlayacak olanlara ulaşmasını sağlamış olmayı tavsiye eden- sahih rivayetlerin varlığının yanı sıra tecrübe de bunu göstermektedir. Günlük yaşamda akılların sadece dini metinleri anlamada değil, hayatın birçok alanıyla ilgili yorumlarda farklılık arzettiği herkes tarafından gözlenebilmektedir. Bilgi seviyesi, kişisel özellikler, inanç vb. her türden farklılık yorumları/çıkarımları etkilemektedir.(s. 108)¹⁴

bile bağlantısını kurmak oldukça güçleşecektir. Okuyan'ın ilgili videosu için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=SxiX1HxYFnE>. Erişim tarihi: 24.04.2019, saat: 13.03.

¹³ Haşır 7, Necm 3-4, Nahl 44, Kıyamet 18-19.

¹⁴ Hadislerin Kur'ân'a arzıyla ilgili Prof. Dr. Bekir Kuzudişli'nin "Şîa'da Metin Tenkidi Kriteri Olarak Hadislerin Kur'ân'a Arzı" başlıklı makalesine işaret edilebilir. Makale her ne kadar Şîa'nın meseleye bakışını konu ediniyor olsa da, tespit ve önerileri ile kayda değerdir. Makalenin son paragrafından birkaç cümleyi alıntılanmak istiyoruz: "...Hadisler Kur'ân'a arz edilirken, Kur'ân algısının, sünnet anlayışının ve zihni önceliklerin farkına varılması, ayrıca fıkıh usulü ve tefsir ilimlerinin dikkate alınması daha sağlıklı değerlendirmelerin yapılmasını sağlayacak,

Akli çıkarımlara dair bir başka örnek de hadislerin yazıyla kayda geçirilmesi hususunda Heykel'in iddia ettikleridir. Ona göre hadislerin yazımı yasaklanmıştır. Bu durumda hadislerin yazıyla kayıt altına alınmış olması söz konusu olmamalıdır. Mustafa Sabri'ye göre hadislerin yazımının yasaklanmasına dair rivayetler dikkate alınıp aksi rivayetler görmezden gelinerek, hadislerin sonradan derlendiğini, uydurulduğunu iddia etmek insafli bir tutum değildir. Dört halife dahil sahabilerin ve sonraki nesillerin, güya Hz. Peygamber'in yasağına rağmen, hadis yazmaya devam etmeleri, fetvaları için hadislerden delil aramaya çalışmaları aklen ve naklen mümkün değildir. Hadislerin yazımını yasaklayan rivayetler, hadisçilerin işine gelmeyeceği halde, kitaplardan kaldırılmamış, unutturulmamış olması da Heykel'in vardığı neticede aceleci davrandığını gösteren bir başka akli çıkarımdır. Yasağına rağmen hadis yazanlar, kendilerini zora sokacak ! rivayetleri neden eserlerine almışlardır?¹⁵ Olayları bu şekilde tüm yönleriyle görmemek,¹⁶ ya kasten yapılan seçmecilikten ya da dikkatsizlik ve bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. (s. 96)¹⁷

Heykel'e göre, siyer ve tarih kitaplarında Hz. Peygamber'in mucizeleri nakledilmişse de bu mucizeler sonrasında herhangi bir kimsenin müslüman olduğuyla ilgili bir bilgi

metin tenkidini –Salahattin Polat'ın deyişiyle- “her kapıyı açabilecek bir maymuncuk” olmaktan çıkarmaya yardımcı olacaktır.” Şîa'nın Hadis Anlayışı Üzerine İncelemeler, Derleyen: M. Macit Karagözoğlu, M. Enes Topgül, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, s. 127.

¹⁵ Bu durumu gösteren örnekler için Tirmizî'nin Sünen'inde yer alan Ebvâbu'l-İlm'ine bakmanın yeterli olduğu söylenebilir. İlgili başlıkta önce hadislerin yazımını yasaklayan rivayet, ardından yazıma izin veren rivayetler nakledilmektedir. Mubârekfûrî, Tuhfetu'l-Ahvazî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2015 XIII, s. 260-264. Hadislerin yazımını yasaklayan ve buna izin veren rivayetlerin geniş değerlendirmesi için Hatîb'in (ö.463) Takyîdu'l-İlm isimli eseri önemlidir. İlgili kitabın tanıtımı için bkz. Heck, Paul L.Yazının İslâm Medeniyetindeki Epistemolojik Sorunu: Hatîb Bağdadi'nin (ö 463/1071) Takyîdu'l-İlm'i, çeviren Nevzat Tartı, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, [www.dinbilimleri.com], 2004, cilt: IV, sayı: 2, s. 225-248

¹⁶ Heykel'in kitabı Hayâtu Muhammed'de Bûsirî'nin Kasîde-i Bürde'sinde yer alan bir beyti mucizeye inkâra delil olarak zikrederken, aynı kasidenin başka beyitlerinde geçen mucizelere açıkça işaret eden beyitleri görmezden geldiğine dair bkz. s. 156-157.

¹⁷ Benzer durumlara işaret eden yazılar için bkz. Zekeriya Güler, Hadis Tetkikleri, İfav, İstanbul 2015. Özellikle “Ebû Reyve'nin “Advâ Ale's-Sünne el-Muhammediyye” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makale kayda değerdir. İlgili kitap s. 299-314. Ebû Reyve'nin eserinde zikrettiği görüşlerinden araştırmaksızın yararlanan yazarlar ülkemizde tartışma programlarında aynı hatalı çıkarımları tekrarlamaktadırlar. O halde Ebû Reyve'nin görüşleri ve bu görüşlerin geçerliliği bilinmelidir. Bkz. Habertürk Özel - 20 Temmuz 2017 (Hadislerin İslam'daki Yeri, Caner Taslaman (Ebu Reyve'ye atf yapmaktadır) – Ebubekir Sifil Tartışması) Erişim Tarihi: 24.04.2019: Saat: 14.32. <https://www.youtube.com/watch?v=B1Xo6NGeQHY>

nakledilmemiştir. Heykel, Süraka b. Mâlik'in Hz. Peygamber'in hicreti esnasında onu öldürmeye gelirken atının defaatle tökezlemesine rağmen, bunu mucize olarak görmediğinden iman etmediğini de delil olarak ileri sürmüştür. Ayrıca Kur'an'da Firavun'un sihirbazlarının mucizeleri gördükten sonra iman ettiği nakledildiği halde Hz. Peygamber'in mucizeleriyle herhangi birinin müslüman olduğunun zikredilmemesi de onun mucizesinin Kur'an'dan başka bir şey olmadığını göstermektedir.(s. 131)

Mustafa Sabri'ye göre bu konuda Heykel'e şunlar hatırlatılmalıdır: Öncelikle mucizeler hidayete sevk eden ve korkutan mucizeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Her mucizeden sonra insanların iman etmiş olmaları mucizelerin varlığına, iman etmemiş olmaları da mucizelerin yokluğuna işaret etmemektedir. Aksi iddialarla mucizeleri iptal etmek doğru değildir. İsrâ mucizesinden sonra da bazılarının inkarı tercih etmiş olması nübüvvetin başarısız olduğu anlamına gelmemelidir. Nitekim Heykel'in de Mucize olarak kabul ettiği Kur'an, kimilerinin imanını, kimilerinin inkarını artırmıştır. Mucizeler peygamberleri tamamlayan birer delildir. Öncelikle bunlar bilinmelidir. (s. 132) Diğer yandan atı tökezleyen Süraka mucizeyi görmüş, Heykel'in iddiasının aksine bir müddet sonra da müslüman olmuştur. Hz. Ömer döneminde İran'ın fethiyle Kisrâ'nın bilezikleri de kendisine verilmiştir. (s.133)

Siret kitaplarıyla ilgili iddiaların cevaplanması sadedine Mustafa Sabri önemli izahlarda bulunmakta, bu eserlere dair bilgi eksikliğinin Heykel'de olduğu gibi yanlış neticelerle sonuçlanacağını ifade etmektedir. Örneğin sonraki asırda yazılan siyer kitaplarında yer alan mucizelerle ilgili bilgi veren rivayetlerin önceki eserlere göre daha fazla olması sonrakilerin öncekilerin ulaşamadıkları rivayetlere ulaşmış olabilecekleriyle/olduklarıyla izah edilmelidir. Dikkatlerden kaçmaması gereken bir nokta da siyer kitaplarının konusunun savaşlarla ilgili rivayetlerden oluşmasıdır. İbn Hacer'in de ifade ettiği üzere siyer ve magazi eserlerini muhteva itibarıyla birbirinin benzeridir. Sadece ilk siyer eserlerinin konusu, sonraki müellifler tarafından daha da genişletilmiş, Hz. Peygamber'in sireti de konuya dahil edilmiştir. Böylelikle ilk eserlerde yer almayan rivayetler sonrakilerde yer alarak artmıştır. Siyer kitaplarının hadis kitaplarıyla mukayesesi de doğru değildir. Hadis kitaplarının oluşturulmasında daha titiz davranıldığı malumdur. Bu durumu zımnen de olsa ifade eden Heykel'in Hayatu Muhammed adlı eserinde siyer yazarlarını Buhârî'ye tercih etmesi bir çelişkidir. (s.72)¹⁸ Heykel, İbn

¹⁸ Mustafa Sabri Efendi, eleştirdiği eserlerin yanı sıra okunmasını tavsiye ettiği eserlere de atıf yapmaktadır. Heykel'in ilgili kitabına karşı, kıyas kabul etmeyecek derecede muteber gördüğü Mevlânâ Şibli'nin Sîretu'n-Nebî isimli eserini tavsiye etmektedir. (s. 92) <https://www.iz.com.tr/son-peygamber-hz-muhammed>

Hişâm'ın Siret'i ile sonraki eserleri mukayese ederken unuttuğu bir başka husus vardır. En eski siret kitabı bu değildir. Bu sahada kaleme alınan eserler h. 105 yılında vefat eden Eban b. Osman'dan başlamakta, peşi sıra Urve b. ez-Zübeyr, Şurahbil b. Sa'd ve Zühri gibi isimler de siyer ve megazi ile ilgili kitaplar yazmışlardır. (s. 72)

Heykel'e göre rivayetler yoluyla dine yapılan ilaveler, İslam'ın diğer milletler tarafından kabulüne engel olmakta ve böylece İslam katılaştırmaktadır. Sadece Kur'ân'ın mucize olduğuna inanılarak bu tür rivayetler terkedilmiş olsa, zikredilen olumsuzlukların meydana gelmeyeceğini iddia etmektedir. Oysa Musa ve İsa peygamberlerin mucizelerinin varlığına rağmen, neden hristiyan ve yahudileri geriletmemiş olduğu Heykel'in aklına hiç gelmemektedir. Milletleri geri götüren bu türden rivayetlerse, bu milletlerin kendi dinlerine sokuşturdukları hurafeler çokça olmasına rağmen neden ilerlemişlerdir? (s. 125)

Heykel'in hadisleri siyasi olaylarla ilişkilendirilmesi de isabetli değildir. Emevi ve Abbasiler zamanında hutbelerde önceki halifeleri yerici yahut övücü hadisler uydurulmuşsa da bunlar rical alimleri tarafından tespit edilerek uydurma oldukları ortaya konulmuştur. (s. 94) Mevzu hadisler karşısında alimlerin tavrı bu durumda ayrıca bilinmelidir. Böylelikle Heykel'in Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehit edilmeleri, ardından idareye gelen Emevi ve Abbasi halifeleri zamanında cerayan eden siyasi olaylar neticesinde uydurmaların çoğaldığı, firkaların Hz. Peygamber'e nispet ederek hadisler kullanılarak onun otorisinden güç almak istedikleri yönündeki iddialarının geçersizliği anlaşılır olacaktır. (s. 111) Heykel, halifeler zamanında alimlerin hadis uydurmaya zorlandıkları iddiasında bulunmaktadır. Oysa dönemin en çok tartışma ve işkencelere sebep olan Kur'ân mahluktur iddiasına dayalı mihne hakkında Heykel'in iddialarına göre çokça uydurma rivayet olması gerekmez miydi? İnsanları öldürmeyi, işkenceyi becerebilen idare hadis uydurmaktan aciz mi kalmıştır? (s. 113) Said b. el-Müseyyeb'in Abdülmelik b. Mervan tarafından iki oğlu Velid ve Süleyman'a birlikte veliaht olarak beyat edilmesi isteğinde bulunmuş, Said, gördüğü işkenceye rağmen Hz. Peygamber'in aynı anda iki beyat olmaz hadisi dolayısıyla işkencelere katlanmak pahasına hadise muhalefet ederek halifenin oğullarına beyat etmekten çekinmiştir. Heykel, İslam ulemasını hadislere karşı kötü zan içeren yaklaşımlar sergilemekle itham etmekte hata etmiştir. İslam uleması Ezher

şeyhlerine kesinlikle benzememekte, onlar gibi kitaplarında idareye methiyeler dizme yarışında olmamışlardır. (s. 116)¹⁹

Hadis ve siyer kitaplarıyla ilgili bu iddiaların ardından “Meşhur Hadis Kitaplarındaki Hadislerin Sıhhati” meselesi tartışılmıştır. Buhârî ve Ebû Dâvud on binlerce hadis içerisinden kendi şartlarına göre sahih olanlardan bir kısmını tercih etmekle, takdir edilecek bir iş yapmışlardır. O halde Heykel’in yaptığıın aksine siyer vb. eserler yerine Buhârî ve Ebû Dâvud gibi yazarların eserleri tercih edilmelidir. Ayrıca eserlerine almadıkları diğer hadislerin sahih olmadığını iddia ederek hadisler hakkında orantısız bağlantılar yoluyla şüphe oluşturulmamalıdır. Nitekim Buhârî, hakkında sika hükmünü verdiği her ravinin rivayetine Sahih’inde yer vermemiştir. Ayrıca kendi ifadesiyle yüzbin sahih hadis ezberlediğini söylemiş olması da bu şüpheleri geçersiz kılmaktadır. (s.74-75) Diğer yandan hadis külliyatı Buhârî ve Ebû Davud’un eserleriyle sınırlı da değildir. (s. 78) Bu görüşü destekleme adına Zahid el-Kevserî’nin Şurûtu Eimmeti’l-Hamse isimli esere yazdığı talikata atıf yapan Mustafa Sabri, birbirleriyle görüşmüş, hoca talebe ilişkisi içerisinde olmuş hadis alimlerini sayarak bunların birbirlerinden ya hiç hadis almadıklarını ya da az sayılacak bir miktarda hadis naklettiklerine örnekleriyle değinmektedir. Bu durumun bir sebebi olarak başka alimler tarafından kayıt altına alınan hadislerin zaten korunmuş olmasını, dolayısıyla başkalarının kayıt altına almadığı hadisler için çaba sarfetmenin daha yerinde bir davranış olacağını benimsediklerini söylemek yanlış olmayacaktır. (s. 81)

Diğer yandan hadisler, hadis hafızları ve onu yazarak kaydedenlerin çabasıyla korunmuştur. Güzel ahlakı tamamlamak için gönderilmiş olan Peygamber’in kendisinden sonraki nesiller için örnek olmasını sağlamak da ancak bu türden bir gayret neticesi mümkün olabilmiştir. (s. 90) Nitekim Kur’ân’da yer almayan birçok dini mesele rivayetlerin korunmasıyla sonraki nesillere aktarılabilmıştır. Hadislerin ravileriyle ilgili olarak oluşturulmuş eserler de başkasının sözleri için gerçekleştirilmemiş, hayranlık uyandıracak derecede büyük bir gayrettir. Hz. Peygamber’in sözlerini nakledenler için mümkün olmuş bu denli büyük bir tabakat uğraşısı neticesinde Alman Oryantalist Sprenger’e göre kayıtlara geçen tahmini ravi sayısı beş yüz bini bulmuştur. (s. 92)

¹⁹ Ebu’l-Arab Muhammed b. Ahmed et-Temîmî (ö. 333/945), Kitâbu’l-Mihan (thk., Yahya Vehîb el-Cebbûrî, Beyrut 1408/1988. Yazıldığı döneme kadar meydana gelmiş mihnelerle (alimlere uygulanan baskılarla) ilgili çokça bilgi içeren bu kitabın tanıtımı için bkz. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/291.pdf>

Mustafa Sabri, Heykel ve benzerlerinin bu türden fikirlerle İslam toplumunu ileri götürmeye değil, aksine Oryantalizmin tesiriyle, inançlarından kopartarak (İslam düşmanlığı ile), vatanlarını Batı tarafından sömürge haline getirmeye yardımcı olduklarını düşünmektedir. Bunu da insanların inançlarını zayıflatarak aralarındaki bağı çözmek suretiyle Osmanlıyı parçalayıp, topraklarında sömürge devletleri kurarak başarmışlardır. (s. 126)²⁰ Mustafa Sabri bu bölümü şu cümlelerle bitirmektedir: “Müellifin yanlış anladıklarına ve açıkladıklarına karşı itirazlarımızı yönelttik. Bu uzunca nakillerden ortaya çıktığına göre Heykel Paşa Peygamberimizin kevnî mucizelerinin sahih rivayetle sabit olduğu hakikatini değiştirmeye çalışmış ve Rasulullah’tan Kur’ân dışında, ondan sözlü veya fiili olarak sadır olan en sahih rivayetleri dahi, buldukları ilmi mertebenin altında göstermiştir. Bunlardan mucizelerin sabit olduğu rivayetleri istisna etmeden hepsini aynı kefeye koyarak bütün sağlam kaynakların şüpheli olduğu düşüncesini zihinlere yerleştirmeye çalışmıştır.” (s. 135)

SONUÇ

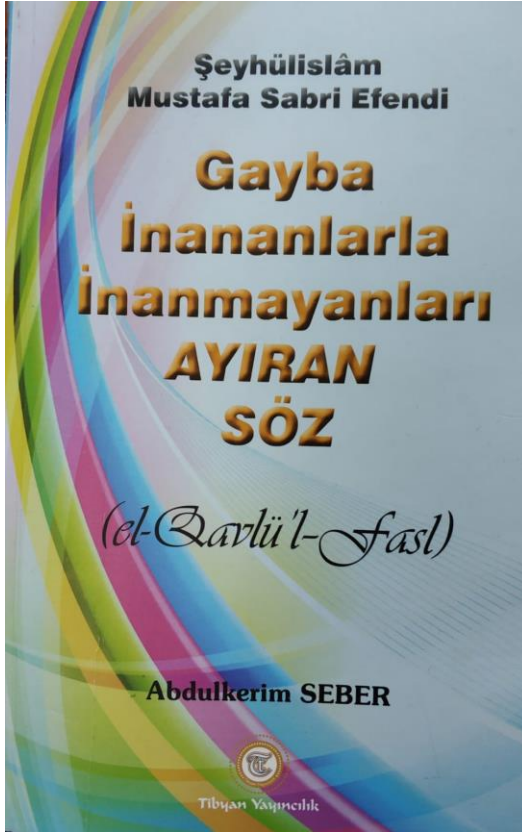
Mustafa Sabri Efendi titiz bir çalışmayla Heykel’in görüşlerini tespit etmiştir. Heykel’e ait “Hayatu Muhammed” adlı eserindeki yanlış görüşleri başarıyla ayıklamış ve çoğu zaman meseleleri tekrar ederek pekiştirmiştir. Tenkitlerinde hadis ilminin verilerini kullanmış, bu verilere uymaksızın ön yargı ve kabullerle meselelere yaklaşan Heykel’i eleştirmiştir. Eleştirilerinde eğitici ve sürekli düzelten yönüyle dikkat çeken Mustafa Sabri böylelikle tenkid ettiği eseri okuyucunun idrakine elverişli hale getirmiştir. Eseri tenkid ederken Batılıların konuyla ilgili görüşleri varsa özellikle onlara atıflar yapmak suretiyle muhatabının yanlış görüşlerini kendi fikir kaynaklarıyla düzeltmeye çalışmıştır. Bu durum özellikle bizim tanıtımdan muaf tuttuğumuz kelami meselelerde bolca görülmektedir.

Mustafa Sabri Efendi’nin Heykel Paşa’ya yönelttiği eleştiriler, dipnotlarda kısmen işaret edildiği üzere, günümüz hadis tartışma(cı)ları için de canlılığını korumaktadır. Bu durumda günümüz araştırmacılarına bazı tavsiyelerde bulunmak yerinde olacaktır. Araştırmacı, seçmeci,

²⁰Oryantalizm konusunda Mustafa Sabri Efendi’nin düşüncelerini doğrulayan bilgiler için Bkz. Yücel Bulut, Oryantalizmin Kısa Tarihi, Küre Yayınları, İstanbul 2017. Bulut’un eserine yazdığı önsözün ilk paragrafını konu hakkında fikir vermesi açısından burada zikretmek istiyoruz: “Batı’nın Doğu hakkındaki imajları ya da Doğu’ya ilişkin Batılı kolektif muhayyile olarak tanımlayabileceğimiz oryantalizm; edebiyat eserlerinden gazete yazılarına, teolojik tartışmalardan bilimsel çalışmalara, Batılı siyaset adamlarının konuşma ve tutum alışlarından popüler karalamalara varıncaya kadar Batılı zihin dünyasının her noktasında izini sürebileceğimiz bir alandır.”S.VII. Oryantalistlerin Hadislerle ilgili bazı yaklaşımları için Bkz. Ahmet Yücel, Oryantalistler ve Hadis, İfav Yayınları, İstanbul 2013.

görmezden gelmece ve saptırmacı tavırlardan sakınmalıdır. Ön kabullerini desteklemek amacıyla meselelere yaklaşmamalıdır. Konuyla ilgili kendisinden önce kaleme alınmış ilmi birikimi dikkate almalı, temel çalışma konusunun gerektirdiği formasyonu güçlendirmeye çalışarak, çalışma alanı dışında yapacağı değerlendirmelerde oldukça temkinli davranmalıdır. Akli ilkeler adı altında aklın kemalini iddia sayılabilecek şahsi yorumlarla tarihe mal olmuş önemli metod ve verileri görmezden gelmemelidir. Tartışmalarını, konuyla ilgili malumata sahip, sorun çözümüne katkı sunabilecek ehliyetli kimselerin bulunduğu ortamlara taşınmalıdır. Aksi halde formasyonu olmayan kesimlere açık yapılacak bu tür tartışmalar, ne sorunları çözebilecek ne de sorun çözümüyle uğraşma imkanına sahip olmayan halka fayda sağlayacaktır.

EK I

EK II

